

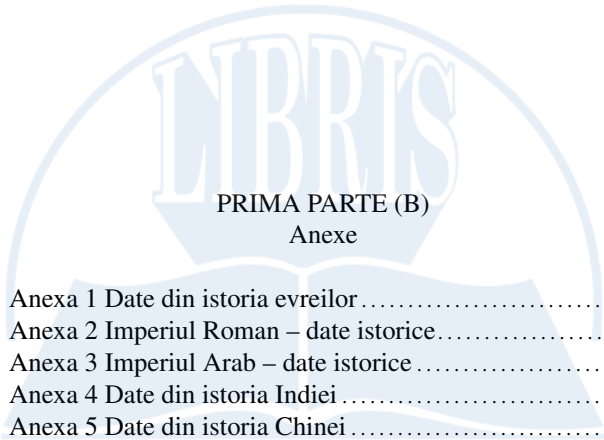
CUPRINS

Cuvânt-înainte	11
Prefață	15

PRIMA PARTE (A)

Credințele și religiile actuale (Etapa a III-a)

I. Iudaismul	23
Grupări ale iudaismului 26; Coeziunea și vitalitatea evreilor 27	
II. Creștinismul	29
Ortodoxismul și Catolicismul 34; Protestantismul 38	
III. Islamul	43
IV. Doctrinile/religiile gnostice	49
V. Credințele indiene	51
Hinduismul 51; Jainismul 56; Sikhismul 57	
VI. Buddhismul	59
Doctrine fundamentale 60; Zenul 65	
VII. Daoismul	67
Idei directoare 68; Textele religioase 69	
VIII. Confucianismul	71
IX. Șintoismul	73
Repere istorice și situația actuală 73; Dogme șintoiste 74	
X. Zoroastrismul	77
XI. Religiile Africii negre	79
Unele concluzii	80

PRIMA PARTE (B)

Anexe

Anexa 1 Date din istoria evreilor	85
Anexa 2 Imperiul Roman – date istorice.....	87
Anexa 3 Imperiul Arab – date istorice	89
Anexa 4 Date din istoria Indiei	90
Anexa 5 Date din istoria Chinei	91
Anexa 6 Date din istoria Tibetului	92
Anexa 7 Scrierile <i>Vechiului și Noului Testament</i>	93

A DOUA PARTE

Teme din toate etapele Credințelor și Religiiilor

T1. Credințe și religii antice (Etapa a II-a).....	97
Despre credințe 97; Vechile credințe egiptene 98; Credințe în Grecia Antică 99; Credințele vechi romane 101; Credințele vechi celtice (druide) 104; Credințele scandinave antice 105; Credințe geto-dacice (strămoșii românilor) 106; Credințe antice în America de Nord 106; Credințele aztecilor 106; Credințele maișilor 107; Credințele incașilor 108; Credințele africane antice 109; Credințele indiene 111	
T2. Credințele preistorice, animiste (Etapa I)	112
T3. Confesiuni (religii) noi (Etapa a IV-a).....	114
Neo-păgânismul 114; Credința Baha’i 114; Santeria 115; Rastafarismul 115; Mișcarea New Age 115; Mama Mera 116; Panteismul natural 116; Sincronicitatea, meditația contemporană „tehnologizată” 116; Alte credințe 116	
T4. Sărbători religioase în cadrul credințelor actuale	118
Sărbători în iudaism 118; Sărbători creștine 118; Islam 119; Hinduism 120; Sărbători buddhiste 120; Sărbători în religiile populare antice (fără fondatori): dăoism, șintoism 121	

T5. Calea spre divinitate	122
Prin educație religioasă în familie, școală etc. 122; Prin abordarea filosofică/teologică a divinității 122; Calea spre divinitate prin percepție proprie (individuală) 123	
T6. Probleme religioase controversate și comentarii, opinii etc.	128
Timpul biblic și timpul din alte religii 128; Cucerirea Canaanului 129; Cucerirea cetăților 129; Spre o doctrină comună tuturor credincioșilor 130; Viziuni mai optimiste în religiile lumii 131; Sistemul „dual”, de la anticul Yin-Yang la actualul sistem binar (0-1) din tehnica IT 134; Opinii, declarații 135	
T7. Răspândirea credințelor în lume	142
Vocabular de termeni 145	
Bibliografie..... 151	
Despre autor..... 155	
Index..... 157	

II. CREȘTINISMUL

Creștinismul este legat direct de Iisus Hristos (Mesia, uns al lui Dumnezeu).

Hristos (gr.) = Mesia (ebr.) = trimisul lui Dumnezeu.

În *Vechiul Testament* se prevede venirea lui Mesia, dar evreii nu îl consideră pe Hristos ca fiind adevăratul Mesia pe care îl așteaptă ei. Având în vedere condițiile din Palestina din timpul vieții lui Hristos, ocupația romană și persecuțiile la care erau supuși evreii, inclusiv religioase, aceștia așteptau de la Mesia, în primul rând, eliberarea de sub ocupație.

Hristos însă nu s-a amestecat în probleme politice și a propovăduit o comportare tolerantă față de autorități:

Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ceea ce este a lui Dumnezeu.¹

Hristos a început să își răspândească învățătura din anul 30 d.Hr. – cu trei ani înainte de moarte-înviere – pe baza unor precepte morale și de credință diferite de cele ale evreilor: mai tolerant, mai uman, mai apropiat de popor etc.

Iisus a atras mulți credincioși, formându-și un grup de apostoli care l-au urmat în timpul vieții și după moarte-înviere și

¹ Matei 22:21.

înălțarea la cer. Astfel, El l-a însărcinat pe apostolul Petru¹ să fondeze Biserica Lui, zicând:

Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea și porțile Iadului nu o vor birui, și îți voi da ție cheile Împărăției Cerurilor și orice vei lega pe Pământ va fi legat și în Ceruri și orice vei dezlega pe Pământ va fi dezlegat și în Ceruri.²

Viața și activitatea misionară a lui Iisus este relatată în cele patru Evanghelii din *Biblie* scrise inițial în limba greacă.

Creștinii cred că Iisus, prin moarte și înviere, a izbăvit omul de păcat. Astfel vor fi primiți în cer cei care cred în El și îi urmează învățăturile.

Creștinismul consideră că religia nu este un set de principii statice ci o cale de urmat. Conform evangheliilor din *Noul Testament*, Iisus a transmis învățăturile sale apostolilor și multor oameni prin predicile sale. Iisus a vindecat mai mulți oameni orbi cărora le-a redat vederea, iar pe alții chiar i-a înviat. De asemenea, a predicat multe pilde și învățături.

Este cunoscut că în timpul lui Iisus existau mai multe curente religioase: fariseii – care aveau o atitudine mai radicală față de ocupanții romani, saducheii – erau pentru o colaborare cu romanii, eseenienii – erau pentru o viață mai ascetică și zeloții – care aveau un comportament mai violent. Iisus a avut colaboratori și discipoli din toate păturile sociale și din toate curente religioase din acea perioadă, din Israel.

Creștinii o venerază în mod deosebit și pe Fecioara Maria ca mamă a Mântuitorului care a fost ferită de păcatul originar; această credință poartă denumirea de „doctrina imaculatei concepții”; iar înălțarea cu trupul și sufletul la ceruri se numește „doctrina adormirii Maicii Domnului” (asumțiune).

¹ Simon Petru – (d. cca 67 d.Hr.) apostol al lui Hristos; numele original este Shimon sau Simeon Kephas (Kepha = πέτρος = piatră).

² Matei 16:18-19.

După Înălțare, Hristos le-a trimis apostolilor Spiritul (Duhul) Sfânt¹ și înțelegerea și vorbirea în limbi (gr. *glossolalia*).

Apostolul Petru ține prima predică după Rusalii și formează comunități creștine la Ierusalim, Iudeea, Samaria, Galilea și botează cca. trei mii de credincioși.

În anul 42 d.Hr. apostolul Petru vizitează Roma iar în anul 51 d.Hr. se organizează Primul Conciliu al creștinilor la Ierusalim.

La sinodul din anul 51 d.Hr., condus de apostolii Petru și Pavel², se hotărăște primirea păgânilor la creștinism și renunțarea la prevederile legii mozaice, inclusiv la circumcizie. Apostolul Pavel critică foarte aspru iudaismul provocând practic schisma³ dintre Biserici, ia naștere astfel Biserica și religia creștină de sine stătătoare.

În anul 54 d.Hr. se înființează, la Roma, prima biserică creștină și începe răspândirea creștinismului în tot Imperiul Roman, începând cu capitala, Roma.

Apostolul Pavel face cele patru călătorii în Asia, Grecia, Turcia, Italia și răspândește creștinismul.

Sfântul Petru este considerat primul papă creștin la Roma.

În 29 iunie 67 d.Hr. împăratul Nero îl crucifică pe apostolul Petru cu capul în jos, la cererea acestuia, iar apostolul Pavel este decapitat. Ceilalți apostoli și discipoli își continuă activitatea de misionariat și răspândire a creștinismului.

Sfântului Petru îi urmează la scaunul papal o suită neîntreruptă de papi.⁴

Trinitatea este, pe lângă deosebirile menționate anterior, deosebirea fundamentală dintre creștinism și iudaism. Astfel, iudeii cred doar în Dumnezeu-Tatăl – *monoteism unitarist*, iar pentru creștini, Dumnezeu este Sfânta Treime: Dumnezeu-Tatăl,

¹ Duhul Sfânt (ortodocși) și Spiritul Sfânt (catolici) înseamnă unul și același lucru.

² Ap. Pavel (Saul din Tars) este de origine greacă.

³ Schismă (gr. *σχίσμα*) – sciziune, separare, dezbinare, ruptură.

⁴ Vezi anexa 2.

Dumnezeu-Fiul (Iisus) și Dumnezeu-Spiritul (Duhul) Sfânt – *monoteismul trinitar*. Aceasta a rămas și în prezent disputa și deosebirea fundamentală dintre cele două religii.

Iudaismul are la bază ca învățătură canonică (obligatorie) numai *Vechiul Testament* iar creștinismul, pe lângă *Vechiul Testament*, adaugă și *Noul Testament* scris în greacă.

Deuterocanonul¹ reprezintă anumite cărți și pasaje din *Vechiul Testament* creștin care nu fac parte din *Tanakh*. Biserica Ortodoxă înțelege prin termen faptul că o anumită carte din *Vechiul Testament* are o autoritate secundară pe când cea Catolică consideră că această carte a fost inclusă ulterior. Următoarele texte sunt acceptate ca fiind deuterocanonice: *Cartea lui Baruh*, *Cartea lui Tobit*, *Cartea Iuditei*, *Cartea înțelepciunii lui Solomon*, *Cartea înțelepciunii lui Iisus*, fiul lui Sirah (Ecleziasticul), unele părți din *Cărțile lui David* și *Cartea Esterei*. Protestanții le consideră necanonice.

Scrierile apocrife² sunt: *Evangelia după Toma*, *Evangelia după Iuda*, *Evangelia după Iacob cel drept* etc.

Noul Testament, scris între anii 50 și 150 d.Hr., are 27 de părți:

- Evangheliile³ (4)
- Faptele apostolilor (1)
- Scrisorile apostolilor și discipolilor lui Hristos (21)
- Apocalipsa⁴ (1)

¹Deuterocanonic („al doilea canon”) – termenul a fost prima dată folosit de teologul Sixtus din Siena în 1566. Distincția dintre deuterocanonic și apocrif este adesea omisă.

²Apocrif din gr. ἀποκρυφά – „cele care au fost ascunse”. Termenul a fost folosit inițial într-un sens pozitiv, atribuit scrierilor cu caracter esoteric și ținute ascunse apoi a fost folosit în sens negativ pentru cele cu caracter fals, rău sau a căror paternitate este dubitabilă (fiind astfel necanonice).

³Din gr. εὐαγγέλιον – „vestea cea bună”.

⁴Din gr. ἀποκάλυψις – „ridicarea vălului, revelație”.

Biblia a fost tradusă și în limba latină, între anii 384 și 404 d.Hr., de către Sfântul Ieronim, sub denumirea de *Vulgata*, fiind a doua traducere după *Vetus Latina*.

Textele biblice au următoarele sensuri:

- literal – ce s-a întâmplat,
- alegoric – ce trebuie să credem,
- moral – ce trebuie să facem,
- analogic – țelul spre care tindem.

În anul 325 d.Hr. Constantin cel Mare, prin Edictul de la Niceea (Turcia actuală), unde are loc Conciliul, adoptă creștinismul ca religie de stat. În acest fel creștinismul se răspândește în Imperiul Roman.

În anul 330 d.Hr. Constantin cel Mare mută capitala de la Roma la Constantinopol iar papa¹ rămâne la Roma.

Deși în 410 d.Hr. goții pătrund în Roma iar în 476 cuceresc Italia, ducând astfel la căderea Imperiului Roman de Apus, papa Leon cel Mare rămâne la Roma și reușește chiar să-i convingă și să-i creștineze pe cuceritori (goți și huni).

În 496 d.Hr. Clovis I (cca. 466–511 d.Hr.) se creștinează și îi creștinează și pe franci, devenind primul rege catolic.

Între 500 și 650 d.Hr. se creștinează și celelalte state europene și Anglia.

În anul 800 d.Hr. papa Leon al III-lea îl creștinează pe Carol cel Mare și ia ființă statul papal² și Imperiul Roman de Apus.

¹ Papa Sfântul Silvestru I, 314–33 d.Hr.

² Vezi anexa 2.

Ortodoxismul și Catolicismul

Marea Schismă din 1054 d.Hr. duce la separarea celor două Biserici, cea Răsăriteană (Ortodoxă) și cea Apuseană (Catolică).

Cauzele schismei sunt multiple (religioase, istorice, statale, culturale etc.).

Imperiul Roman de Răsărit s-a îndepărtat de țările apusene (latine), adoptând limba și cultura greacă.

În anul 629 d.Hr. împăratul Heracliu Augustus Caesar devine din *caesar* (lat.) *basileus* (gr.); apar disensiuni între greci și latini, între episcopii celor două Biserici.

Astfel, în 1054 d.Hr., patriarhul Mihai Celularie¹ de Constantinopol nu mai vrea să se supună papei de la Roma, dezacordul religios fiind: primatul papal, *filióque*, purgatoriul și azima. Aceste patru dezacorduri de bază au rămas până astăzi cauza dezbinării.

Filióque este dogma creștină catolică potrivit căreia Spiritul (Duhul) Sfânt purcede atât de la Dumnezeu-Tatăl, cât și de la Dumnezeu-Fiul (*filióque*), pe când dogma ortodoxă susține că Duhul Sfânt purcede numai de la Dumnezeu-Tatăl prin Dumnezeu-Fiul.

După căderea Constantinopolului (1453), Bisericile Răsăritene se despart treptat de Constantinopol – care rămâne în continuare ca Patriarhie Ecumenică, coordonatoare – devenind autocefale naționale: Rusia (1590), Grecia (1850), Bulgaria (1872), România (1885) etc.

Unele Biserici s-au apropiat de Roma („Unite cu Roma”), apărând astfel Biserica Greco-Catolică (în Grecia, Turcia, România etc.). „Unirea” cu Roma s-a realizat treptat, într-o perioadă lungă de timp, cauzele fiind multiple:

¹ Mihai Celularie sau Keroularios (cca. 1000–1059 d.Hr.) a fost patriarh la Constantinopol între 1043 și 1059 d.Hr.

- dorința de reunificare a multor credincioși, la diferite niveluri, pentru revenirea la situația de dinaintea schismei din 1054,
- hotărârile conciliilor privind reunificarea: Florența (1439), Trento (1564),
- stăpânirea Otomană care oprima Biserica Ortodoxă, căutând să o folosească în diverse interese proprii,
- dezacorduri între Bisericile Ortodoxe de la Constantinopol, Kiev, Moscova și din alte zone.

Românii mai aveau în plus și alte motive, astfel:

- latinitatea românilor și legăturile lor cu Roma,
- lupta pentru emanciparea românilor ardeleni care nu aveau drepturi egale cu celelalte națiuni din Imperiul Austriac.

Bisericile Catolice și Ortodoxe, care s-au separat în 1054 prin excomunicare reciprocă, s-au împăcat în 1965, când ambele au ridicat reciproc anatemele și au reluat colaborarea. Dogmele celor două Biserici creștine sunt foarte apropiate, ambele au aceeași învățătură canonică (obligatorie), formată din *Vechiul* și *Noul Testament* plus scrierile deuterocanonice¹.

În ultima perioadă a început o serie de acțiuni de colaborare între bisericile creștine. Sunt de menționat și cele două concilii ale Vaticanului, din anii 1869 și 1962, la care au participat toate bisericile creștine și s-a stabilit o serie de probleme de colaborare dar și actualizări ale mai multor concepte vechi.

În privința vieții de după moarte, a raiului și iadului, există multe controverse și diferențe în creștinism. Totuși, în ultima perioadă, s-a găsit o serie de abordări apropiate între religii, chiar mai optimiste.

¹ După cum o să vedem mai departe, protestanții au canonul numai din *Vechiul* și *Noul Testament*, fără scrierile deuterocanonice.

În principiu, se consideră că vor intra în rai toți creștinii care îl recunosc pe Iisus ca mântuitor. Cei care s-au separat de Dumnezeu de bună voie și definitiv, vor ajunge în iad.

În privința iadului mai există posibilitatea ca până la a doua venire a lui Iisus, toți oamenii să treacă la credința în mântuire. Aceasta ar fi și explicația pentru care venirea lui Iisus întârzie și nu se cunoaște când va veni. S-a și observat că în anii 1000, 2000 etc., când s-a prevăzut și așteptat venirea lui Iisus, acest lucru nu s-a întâmplat (vezi §T6, 7j).

În ultima perioadă (Trento – 1545) s-a stabilit și apoi s-a reconfirmat (conciliul de la Vatican) faptul că s-a adoptat conceptul de „purgatoriu”. Adică se are în vedere ca în purgatoriu să se facă o purificare de păcate a credincioșilor, după care să ajungă în rai. Ceva similar există și la ortodocși și la alte confesiuni.

În ambele credințe sunt practicate cele șapte taine: botezul, confirmarea (după 10 ani), euharistia (după 7 ani), căsătoria, preoția, pocăința și împărtășania (maslu), cu mici deosebiri.

Mai există unele diferențe, dar nu de fond, cum ar fi:

- bisericile ortodoxe sunt mai independente între ele (sistem descentralizat) dar sunt mai apropiate de autoritățile administrative naționale;
- bisericile apusene respectă calendarul nou (gregorian) din 1582;
- preoții apuseni nu se căsătoresc;
- bisericile ortodoxe acordă mai mare importanță tainelor, icoanelor și moaștelor;
- catolicii recunosc autoritatea spirituală a papei, pe care l-a delegat Iisus, cunoscută ca succesiune apostolică;
- primul apostol a fost Sfântul Petru, urmat de către ceilalți papi, fără întrerupere, până în prezent.

Credința creștină îl consideră pe Dumnezeu în același timp Unul și Trei (Trinitate); această doctrină transcende analiza logică sau filosofică. Iisus este considerat ca având dublă natură: umană și divină.

Catolicii consideră că papa are autoritatea de a vorbi oficial (ex: cathedra) despre probleme legate de credință și morală (dar numai în această situație). Conciliul Vatican II a adus multe actualizări doctrinale: s-a acceptat desfășurarea slujbelor religioase în limbile locale (în locul limbii latine), acceptarea ecumenismului, actualizarea unor practici religioase (it. „aggiornare”) și libertate religioasă a credințelor (libertatea omului ca și în alte domenii). Catolicismul susține că există o „biserică vizibilă” (cea fizică) și o „biserică invizibilă” (a credincioșilor).

Catolicii au avut 31 de „doctori” ai Bisericii: Sf. Augustin (354–430), Sf. Toma d’Aquino (1228–1274), Sf. Bernard, Sf. Ecaterina din Siena, Sf. Tereza din Avila etc.

După schisma din 1054 urmează cruciadele (1096–1270) sprijinite de Biserica Catolică. Prima cruciadă este organizată chiar de papa Urban al II-lea.

În 1129–1300/1400 a urmat perioada Inchiziției, în cadrul Bisericii Catolice.

În continuare a apărut mișcarea Renașterii, în special în Italia și în alte țări catolice, care a adus cu sine o serie de schimbări și înnoiri în multe domenii, nu numai în știință și cultură. Astfel, anumite curente religioase, dar și unii din regii țărilor europene, au început să conteste autoritatea papei asupra lor. Apare astfel reforma religioasă a lui Martin Luther (1520) și o nouă Biserică: Biserica Reformată (Protestantă).

Protestantismul

Cauzele apariției Protestantismului:

- a. intoleranța studenților față de dogmele religioase,
- b. dorința de autonomie politică a unor principii (Frederic de Saxonia, regele Angliei etc.),
- c. criza clerului (corupție și desfrâu),
- d. excomunicarea lui Martin Luther pentru că a contestat colectarea banilor pentru construirea bisericilor,
- e. disensiuni religioase:
 - nu se recunosc în canonul protestant textele deuterocanonice,
 - susțin primatul *Bibliei* față de Biserică în rezolvarea diferendelor religioase,
 - diferența în interpretarea Împărtășaniei (vinul și pâinea – sângele și trupul lui Hristos).

Datorită acestor deosebiri se produce separarea unor Biserici de autoritatea papală începând cu anul 1520, continuând chiar secole.

Sinodul ecumenic de la Trento (1545–1563) a declanșat o adevărată contrareformă – prin papa Paul al III-lea – dar nu a reușit oprirea răspândirii treptate a Protestantismului.

Odată cu separarea unor Biserici de Roma se produc unele dispute chiar între protestanți, apărând încă de la început mai multe curente protestante.

În 1536 apare la Geneva (Elveția) curentul Calvinist, răspândit de către Jean Calvin¹.

¹ Jean Calvin/Cauvin (n. 10 iulie 1509, Noyon – d. 27 mai 1564, Geneva) – reformator religios francez.

În 1555 apar curente protestante în țările scandinave iar în Anglia, în timpul Elisabetei I (1558–1603), se dezvoltă anglicanismul. Totuși această confesiune a rămas apropiată în multe privințe de practicile Bisericii Romano-Catolice; la fel și Biserica Episcopală din SUA.

În 1620 prima colonie în America de emigranți din Anglia aduce ca religie protestantismul.

Sunt lansate concepte reformiste importante precum: numai Dumnezeu, numai Scriptura, numai Harul etc. Astfel numărul confesiunilor crește în continuare, urmând a fi numite în prezent neoprotestante. Prezentăm o listă cu cele mai reprezentative confesiuni:

Adventismul de ziua a 7-a (sabat)	Anglicanismul
Armata Salvării	Baptismul
Calvinismul	Evangheliștii
Liberalismul	Luteranismul
Menonismul	Metodismul
Mormonii	Penticostalii
Quakerii etc.	

În general, sunt curente religioase mai radicale decât catolicismul, multe dintre ele au și diferite preocupări sociale: ajutoare pentru copii, veteranii de război, handicapați etc.

Putem observa, din câteva exemple, unele din doctrinele importante ale confesiunilor protestante:

- Luteranismul

Bisericile Luterane au apărut la începutul Reformei conduse de Martin Luther și susțin marile doctrine protestante: autoritatea suverană a *Bibliei*, îndreptarea prin credință, sacerdoțiul universal al credincioșilor etc. Doctrina celor „două domnii” (spirituală și vremelnică) insistă pe autonomia vremelnicului, însă aceasta a dus la o atitudine pasivă a luteranilor față de puterea politică.

- Calvinismul

Pune accentul pe slava lui Dumnezeu și proclamă doctrina predestinării fiecărei ființe umane la mântuire sau blestem. În acest fel omul este liber față de orice din moment ce destinul său este hotărât de Dumnezeu. Această teorie a fost și combătută iar în prezent exista mai multe curente. Calvinismul a sprijinit spiritul de inițiativă, munca și înflorirea democrației. Cele mai multe Biserici sunt grupate în Alianța Reformată Mondială, creată în 1875 la Londra.

- Adventismul de ziua a 7-a (sabatul/odihna)

A fost întemeiat de către Ellen Gould Hamon (1827–1915) care declară că a avut revelații cu explicarea textelor biblice și despre apropiata întoarcere a lui Iisus. Biserica Adventistă practică botezul adulților, odihna în ziua de sabat (sâmbăta), susține plata dijei și profețiile biblice. Există aproximativ cinci milioane de credincioși, plus copiii și simpatizanții.

Adventiștii promovează igiena, alimentația echilibrată, abținerea de la alcool și fumat, luptă împotriva consumului de droguri etc. Confesiunea este susținută pe plan mondial de importante personalități din toate domeniile.

- Biserica Mormonilor (Biserica lui Isus Cristos și a sfinților din zilele din urmă)

Credința mormonă spune că un înger i-a revelat profetului lor, Joseph Smith (1827), învățături creștine prin niște tăblițe, scrise într-o limbă necunoscută, în America (statul New York). Doar profetul Smith a fost ajutat de către înger să le înțeleagă. Apoi îngerul a luat aceste tăblițe și a plecat cu ele. După aceste învățături, Smith a scris *Cartea Mormonilor*, denumită și *O mărturie despre Isus Cristos*.

Se spune că Iisus a vizitat America după Înviere! Astfel a luat ființă religia Mormonilor care are peste 10 milioane de credincioși.

În prezent apar curenți mai liberali, ca de exemplu „New Age” (în SUA). Acesta folosește meditația, vindecarea spirituală, astrologia, ghicitul etc. Alte curenți recente se grupează în jurul unor reviste, librării, edituri etc. (vezi T3 p. 114)